

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
برنامه ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

الاختیار لتعلیل المختار

از کتاب الصلاة الی باب السجود السهو، ترجمه،
شرح مصطلحات، تخریج آحادیث، توثیق و بیان
مسائل وقواعد فقهی

(رساله ماستری)

تحقیق کننده: عبدالبشیر "عبادی"

استاد رهنما: پوهندوی دکتور محمد سلیم "مدنی" سال: 1402 هـ. ش 1445 هـ. ق

پوهنځی شرعیات و قانون
برنامه ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
پوهنتون سلام
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

الاختیار لتعلیل المختار

از کتاب الصلاة الی باب السجود السهو، ترجمه، شرح
مصطلحات، تخریج آحادیث، توثیق و بیان مسایل وقواعد فقهی
(رساله ماستری)

تحقیق کننده: عبدالبشیر "عبادی"

استاد رهنما: پوهندوی دکتور محمد سلیم "مدنی" سال: 1402 هـ . ش 1445 هـ ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

معاونیت علمی

آمریت برنامه های فوق لیسانس

پوهنخی شرعیات و قانون

برنامه ماستری فقه و قانون

تصدیق نامه

محترم (عبدالبشیر) ولد (عبدالبصیر) دارنده ID نمبر: SH-MSF-s1400-848 محصل دور (نهم)

فقه و قانون که رساله ماستری خویش را تحت عنوان:

(الاختیار لتعلیل المختار از ابتداء کتاب الصلاة الی باب سجود السهو ترجمه، شرح مصطلحات)

به تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۲۱ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم

مستحق ۸۸ (نمره به عدد) هستاد و هشت (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال

خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم :

ردیف	نام استاد	مسئولیت	امضاء
۱	دکتور عبدالملک ثاقب	عضو هیات	
۲	استاد وزیر محمد سعیدی	عضو هیات	
۳	دکتور محمد سلیم مدنی	استاد رهنما و رئیس جلسه	

..... معاون علمی

..... امر برنامه های فوق لیسانس

خلاصه بحث

عنوانی که در این جزوه تحقیقی دیده میشود؛ از جمله مسائلی است که به باور بنده نهایت با ارزش و با اهمیت است؛ تحقیق کتاب (الاختیار لتعلیل المختار) بخش صلاة یکی از جزوه های تحقیقی مهم با ارزش بوده که متعلق به احکام و مسائلی است که همه روزه با آن سروکار داریم، و از جمله احکامی است که خداوند (جل جلاله) به صورت قطعی و حتمی به انجام آن امر نموده است از جانب دیگر کتاب فقهی که بنام (الاختیار لتعلیل المختار) بخاطر بحث انتخاب گردیده است از نظر علمای احناف از اعتبار خاص برخوردار است، بناً روی همین اهمیت بنده آنرا بحیث رساله علمی تحقیقی با مشوره اساتید معزز انتخاب نموده ام.

در این رساله علمی و تحقیقی کتاب (الإختیار لتعلیل المختار) ابواب معینه آن مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است که مشتمل به یک مقدمه و سه فصل میباشد.

مقدمه حاوی معرفی و اهمیت موضوع، پیشینه موضوع، مواد و روش، اهداف، مشکلات تحقیق و خطه و پلان آن است.

در فصل اول این رساله، اوقات نماز، اوقات مستحب نماز، اوقات مکروهه نماز، احکام اذان، فرض های خارجی نماز، فرایض داخلی نماز، نماز وتر واجب، قرائت، جماعت و مکروهات نماز است، به ترتیب کتاب (الاختیار لتعلیل المختار) مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است که شامل موارد ذیل می گردد:

✓ هر کدام از ابواب به طور جداگانه متن عربی المختار للفتوی تحریر گردیده و با خط فاصل ترجمه آزاد شده است، سپس متن (الاختیار لتعلیل المختار) بدون تحریر متن عربی آن ترجمه شده است.

کلمات و اصطلاحات ابواب مذکور بطور جداگانه از هر باب مثل کلمه: نماز، زوال، کاذب، صادق، اسفار، شفق، اذان، واجب، فرض، مکاتبه، ام ولد، الأمه، الحره، امی، تعوذ، ثناء، آمین، تشهد، مسبوق، سجده، وتر، قضاء، شرح و بیان شده است.

✓ توثیق و بیان مسائل که احکام و مسائل هر باب در مذهب احناف بصورت کلی از کتب منسوب به احناف بیان شده و در مذاهب دیگر به اساس همان رموزی که در متن (المختار للفتوی) موجود

می باشد مثل: حرف م «به امام محمد»، حرف س «به امام ابو یوسف» حرف ف (به امام شافعی) و حرف ز (به امام زفر) رحمهم الله دلالت می کند، بحث شده است.

✓ تخریج احادیث هر باب بصورت جداگانه که مکان وجود احادیث در کتب و مصادر مهم حدیث و یا مصادر دیگر با ذکر اسم کتاب، باب، جلد، صفحه، شماره حدیث و شماره باب حدیث بیان شده، همچنان درجه حدیث از حیث صحت و ضعف ذکر گردیده است.

✓ تخریج قواعد و ضوابط فقهی که قواعد مرتبط به هر باب از کتاب های معتبر قواعد فقهی تخریج گردیده است.

در فصل دوم این رساله ابواب چون: احکام نماز نفل، نماز وتر و نماز تراویح مورد بررسی قرار گرفته که متن عربی این ابواب از کتاب (المختار للفتوی) تحریر گردیده و ترجمه شده است، همچنان متن (الاختیار لتعلیل المختار) بدون تحریر متن عربی آن ترجمه شده است.

کلمات و مصطلحات این ابواب مذکور مثل کلمه: تطوع، نذر، تهجد، تراویح، استیعاب، دعاء... شرح و بیان شده است.

بیان مسائل که ابواب مذکور در مرحله اول در مذهب احناف مورد بررسی قرار گرفته و در مرحله دوم هر باب در مذاهب دیگر بر اساس رموزی که در متن کتاب (المختار للفتوی) ذکر شده است از کتاب منسوب به همان مذاهب توثیق و بیان شده است، احادیث ابواب ذکر شده تحریر گردیده که مکان وجود حدیث و حکم آن بیان شده است.

در فصل سوم ابواب مربوط به نماز کسوف، خسوف، استسقاء و احکام سجده السهو مورد بررسی قرار گرفته که تحقیق این فصل هم بر اساس همان منهجی است که در فصول قبلی بیان گردیده است.

در اخیر این رساله مختصراً از تمام مباحث نتیجه گیری آن بیان شده و رساله حاضر با پیشنهادات، فهرس آیات، احادیث، اعلام، منابع و مصادر به پایان رسیده است.

فهرست مطالب

صفحات	عناوین
	مقدمه
3.....	اهمیت موضوع.....
4	اسباب اختیار موضوع
4	پیشینه تحقیق.....
4	روش تحقیق.....
5	اهداف تحقیق.....
5	مشکلات تحقیق (محدودیت های تحقیق)
6	پلان تحقیق.....

فصل اول

احکام نماز

8	مبحث اول: احکام نماز.....
9	مطلب اول: اوقات نماز های فرض
12	مطلب دوم: شرح کلمات و اصطلاحات فقهی
16	مطلب سوم: توثیق و بیان مسائل
18	مطلب چهارم: تخریج احادیث و آثار
20	مطلب پنجم: تخریج قواعد و ضوابط فقهی
20	مبحث دوم: اوقات مستحب نماز.....
23	مطلب اول: توثیق و بیان مسائل.....

23	مطلب دوم: تخریح احادیث و آثار.....
25	مبحث سوم: اوقات مکروهه نماز.....
27	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقهی
28	مطلب دوم: توثیق و بیان مسائل.....
28	مطلب سوم: تخریح احادیث و آثار.....
30	مبحث چهارم: احکام اذان
35	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقهی.....
36	مطلب دوم: تخریح احادیث و آثار
37	مطلب سوم: تخریح قواعد و ضوابط فقهی
38	مبحث پنجم: فرض های خارجی نماز.....
43	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقهی.....
45	مطلب دوم: توثیق و بیان مسائل
45	مطلب سوم: تخریح احادیث و آثار
47	مطلب چهارم: تخریح قواعد و ضوابط فقهی
48	مبحث ششم: فرایض داخلی نماز.....
61	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقهی.....
64	مطلب دوم: تخریح احادیث و آثار.....
68	مطلب سوم: تخریح قواعد و ضوابط فقهی
70	مبحث هفتم: بیان وتر واجب، قرائت، جماعت و مکروهات نماز است.....
88	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقهی.....

90	مطلب دوم: توثیق و بیان مسائل.....
92	مطلب سوم: تخریج احادیث و آثار
97	مطلب چهارم: تخریج قواعد و ضوابط فقہی.....

فصل دوم

احکام نماز نفل و نماز تراویح

99	مبحث اول: احکام نماز نفل.....
104	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقہی
105	مطلب دوم: توثیق و بیان مسائل
106	مطلب سوم: تخریج احادیث و آثار.....
109	مطلب چهارم: تخریج قواعد و ضوابط فقہی.....
110	مبحث دوم: احکام نماز تراویح
112	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقہی
113	مطلب دوم: توثیق و بیان مسائل
114	مطلب سوم: تخریج احادیث و آثار
115	مطلب چهارم: تخریج قواعد و ضوابط فقہی

فصل سوم

نماز کسوف، خسوف، استسقاء و احکام سجده السهو

116	مبحث اول: نماز خسوف، کسوف و استسقاء.....
119	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقہی

120	مطلب دوم: توثیق و بیان مسایل
121	مطلب سوم: تخریج احادیث و آثار
121	مطلب چهارم: تخریج قواعد و ضوابط فقهی
122	مبحث دوم: احکام سجده السهو
126	مطلب اول: شرح کلمات و اصطلاحات فقهی
128	مطلب دوم: توثیق و بیان مسائل
129	مطلب سوم: تخریج احادیث و آثار
130	مطلب چهارم: تخریج قواعد و ضوابط فقهی
131	نتیجه گیری
136	فهرست آیات
138	فهرست احادیث
141	فهرست اعلام
143	فهرست منابع و مصادر

نتیجه گیری

و بعد: به فضل و توفیق خداوند (جل جلاله) تحقیق کتاب (الإختیار لتعلیل المختار) ابواب معینه آنرا تا آنجا که توان داشتیم به اتمام رسانیدیم، امید است احاطه پسندیده روی تحقیق کتاب مذکور کرده باشیم؛ اگر تقصیری در تحقیق حاضر وجود داشته باشد از نارسائی من است امید میبرم تحقیق ام روی کتاب (الإختیار لتعلیل المختار) یک مقدمه خوب برای تحقیقات سایر کتب فقهی و ابواب باقی مانده کتاب (الإختیار لتعلیل المختار) باشد، همچنان یک وسیله خوبی جهت آگاهی متقاضیان معلومات در کتب فقهی بوده باشد. از خلال بحث به مجموعه از معلومات دست یافته ام که مهمترین آن ها قرار ذیل است.

1: مسایل اختلافی دیگر مذاهب را امام موصلی بشکل رموز در کتاب خویش ذکر نموده است؛ که این رموز عبارتند از: (س) امام ابویوسف رحمه الله، (م) امام محمد رحمه الله، (ز) امام زفر رحمه الله و (ف) به امام شافعی رحمه الله دلالت می نماید.

2: وقت نماز فجر از طلوع صبح صادق آغاز و الی قبل از طلوع آفتاب ختم میگردد. با طلوع صبح صادق نماز صبح داخل شده و وقت نماز خفتن خارج می شود، سحری خوردن در آن وقت درست نیست. اما با طلوع صبح کاذب وقت نماز فجر داخل نشده، و وقت نماز خفتن خارج نمی شود و سحری خوردن در این هنگام نیز درست است.

وقت نماز ظهر هنگام میلان آفتاب از طرف چپ به طرف راست بسوی قبله آغاز میشود. در اول وقت آن اختلاف نیست. اما در آخر وقت آن اختلاف است.

آخر وقت نماز پیشین نزد امام ابوحنیفه رحمه الله هنگامی است که سایه هر چیز دو برابر سایه اصلی اش گردد. آخر وقت نماز پیشین نزد صاحبین رحهما الله هنگامی است که سایه هر چیز یک برابر سایه اصلی اش گردد.

اول وقت نماز عصر هنگامی است که وقت نماز پیشین بنا بر هر دو قول خارج شود، قول امام ابوحنیفه رحمه الله و قول صاحبین رحهما الله. از نظر امام ابوحنیفه رحمه الله اول وقت نماز عصر وقتی است که سایه هر چیز غیر از سایه زوال دو برابر گردد، وقت نماز عصر داخل میشود.

نزد صاحبین رحمهم الله، اول وقت نماز عصر هنگامی است که سایه هر چیز غیر از سایه زوال یک برابر گردد و وقت نماز عصر داخل میشود. آخر وقت نماز عصر هنگامی است که آفتاب غروب نکرده باشد، این قول اکثری اهل علم است. امام شافعی رحمه الله در صحیح که نص وارد شده است نیز به نظر فوق است. اول وقت نماز شام هنگامی است که آفتاب غروب کرده باشد. آخر وقت نماز شام وقت است که آفتاب غایب نشده باشد.

وقت نماز خفتن هنگامی است که شفق یعنی: (رنگ سرخ است که، هنگام غروب خورشید در افق نمایان می شود و تقریباً تا قبل از شام ادامه می یابد) غایب شود، و این إجماع است بر اختلاف که روی شفق است. آخر وقت نماز خفتن هنگامی است که صبح صادق طلوع نکرده باشد، و این إجماع است، به استثنای أترازی کسی دیگر مخالفت نکرده است. أترازی رحمه الله به این نظر است که: با سپری شدن سوم و یا نصف شب وقت نماز خفتن خارج میشود و نماز بعد از آن قضاء میگردد.

اول وقت نماز وتر بعد از نماز خفتن است، و آخر وقت نماز وتر تا وقتی است که صبح صادق طلوع نکرده باشد.

3: نماز صبح بهتر است که به روشنائی روز و یا روشن شدن صبح ادا گردد. وقتیکه آسمان بدون ابر و صحیح و درست باشد، با روشن شدن صبح ادا کردن نماز صبح بهتر است. مگر برای حاجی صاحبان در مزدلفه اداء کردن نماز صبح در تاریکی بهتر است، تأخیر نکنند؛ زیرا که شک در طلوع آفتاب واقع میشود. نماز ظهر در موسم تابستان بهتر است سرد کرده و با تأخیر خوانده شود و در موسم زمستان بهتر است و قتر خوانده شود.

نماز شام بهتر است که وقت خوانده شود و نماز خفتن بهتر است که در سوم قسمت شب خوانده شود.

4: نماز خواندن در سه وقت جایز نیست: وقت طلوع آفتاب، وقت زوال آفتاب، وقت غروب آفتاب.

نزد امام ابوحنیفه رحمه الله آدای نماز های فرض در اوقات مکروهه جواز ندارد و همچنان آدای نماز های نفل هم در بعضی روایات جواز ندارد.

نزد امام شافعی رحمه الله آدای فرض در اوقات مکروهه در تمام شهرها و نماز های نفل در اوقات مکروهه در مکه جواز دارد.

5: خبر دادن به وقت نماز توسط الفاظ معلوم و مأثور بر یک صفت خاص که یک سنت محکم و تأکید شده است. امام أبو حنیفه رحمت الله علیه گفته اند که: قومیکه نماز جماعت اداء کنند در شهر بدون آذان و إقامت

خلاف سنت کار کردند و گناه کار نیز شده اند. بعضی میگویند اذان و اقامت واجب است و این قول امام محمد رحمه الله است که میگویند اگر جمع شوند مردم یک شهر بر ترک اذان البته همایشان جنگ کرده شود، و این قول دلالت بر وجوب اذان میکند، جمع میان دو قول بر این است که گناه ترک سنت مؤکده مانند واجب یکسان است، علیه تارکین اذان جهاد کرده میشود، چونکه اذان از جمله خصوصیات و شعائر دین مقدس اسلام است.

6: افتتاح نماز متعلق به انجام فرض ها و سنن دارد، پس بدون جمع کردن فرایض فرض صحیح نمی گردد و بدون انجام سنت ها فرض تمام نمی شود.

اما شرایط شش گانه از نماز که عبارت از: پاکی بدن، پوشانیدن عورت، استقبال قبله، وقت، نیت و تکبیر افتتاح است. در پنج آن اختلاف نیست لکن در تکبیر افتتاح اختلاف است.

پس نزد ابي بکر الأصم شروع نماز به مجرد نیت کردن صحیح میگردد نه تکبیر افتتاح. و نماز بدون نیت فاسد میگردد.

نزد امام ابوحنیفه و امام محمد رحمهما الله شروع نماز به هر ذکر که ثنای خالص الله (جل جلاله) در آن باشد و بزرگی الله متعالی را بیان کند. مثلاً: بگوید که: الله اکبر، الله أعظم و یا هر نام الله (جل جلاله) که همراهی صفت ذکر شود بگوید. مانند: الرحمن أعظم، الرحيم أجل یا اینکه الحمد لله، سبحان الله یا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ برابر است که تکبیر را زیبا کند یا نکند صحیح میگردد. نزد امام ابویوسف رحمه الله تکبیر شرعی نمی گردد تا زمانی که از الفاظ تکبیر مشتق نشده باشد و این سه الفاظ است: الله أكبر، الله الأكبر و الله الكبير.

7: فرایض داخلی نماز شش است که عبارت اند از: تکبیر افتتاح، قیام، قرائت، رکوع، سجده و قعده اخیر به مقدار تشهد. بحث تفصیلی فرایض داخلی شش گانه نماز همراه با اختلافات آن در متن ذکر شده است.

8: نماز وتر نزد امام ابوحنیفه رحمه الله سه رکعت است، امام شافعی رحمه الله گفته است که اگر خواست نماز وتر را یک رکعت، سه رکعت، پنج رکعت، هفت رکعت و یا هم یازده رکعت آداء نماید. نماز وتر سنت است نزد امام ابویوسف و امام محمد رحمهما الله.

نزد امام ابوحنیفه رحمه الله سه روایت است: در یک روایت واجب است، در روایت سنت است و در روایت دیگر فرض است. روایت صحیح نزد امام ابوحنیفه رحمه الله این است که نماز وتر واجب است.

9: از حضرت ام حبیبه، عائشه صدیقه رضی الله تعالی عنهما و ابي موسى اشعری و عبدالله ابن عمر رضی الله تعالی عنهم روایت است گفتند که: رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمودند: «کسی مواظبت کند بر

دوزارده رکعت نماز در یک شبانه روز بنا میکند الله (جل جلاله) در روز قیامت خانه در بهشت. دو رکعت قبل از فرض نماز صبح، چهار رکعت قبل از فرض و دو رکعت بعد از نماز فرض پیشین، دو رکعت بعد از نماز شام، دو رکعت بعد از نماز خفتن». پس این تأکیدات است که مناسب نیست ترک کردن آن.

10: از جمله تطبیقات قاعده (27): (درء المفسد اولی من جلب المنافع): **ترجمه:** «دفع نمودن مفسد مقدم است نسبت به جلب منافع کرده». نماز تراویح مکروه است که در خانه خوانده شود، و قتیکه مفضی شود بسوی ترک مساجد، از جهت تقدیم کردن آن برای دفع مفسد که عبارت از تعطیل مساجد است بر حصول مصلحت که عبارت از نماز خواندن در خانه است.

11: آفتاب گرفتگی نظر به این حدیث: ترجمه: (آفتاب و قتیکه گرفته شد در روزی که ابراهیم فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و سلم) از دنیا رفت، پس مردم گفتند: آفتاب فقط به خاطر مرگ او گرفت شده است، و رسول الله (صلی الله علیه و سلم) فرمودند: آفتاب گرفتگی و مهتاب گرفتگی، دو نشانه خداوند متعال است، به خاطر مرگ و زندگی کسی گرفته نمی شود پس اگر هر یک از این وحشت ها را دیدید به نماز بشتابید). در حدیث ابی موسی اشعری رضی الله تعالی عنه روایت شده است که گفت: نماز آفتاب گرفتگی مانند تمام نماز های دیگر دو رکعت و هر رکعت دارای یک رکوع و دو سجده است نزد امام ابوحنیفه رحمه الله. نزد امام شافعی رحمه الله هر رکعت دارای دو رکوع و دو سجده میباشد، در مورد مهتاب گرفتگی، تاریکی، باد شدید و ترس نماز خواندن خوب است.

لفظ خسوف در مهتاب گرفتگی استعمال میگردد طوری که در آیات هفت و هشت سوره قیامت ذکر شده است. خسوف عبارت از بین رفتن روشنی اطراف مهتاب را گفته میشود و أما خسوف عبارت از بین رفتن روشنی آفتاب را گفته میشود. نماز خواندن در مهتاب گرفتگی به طوری تنها گذاری خوانده میشود و نه به جماعت؛ زیرا که شب است اجتماع مردم در شب مشکل است و از طرف دیگر ترس از فتنه است. و از پیغمبر (صلی الله علیه و سلم) هم کدام روایت نقل نشده است که نماز مهتاب گرفتگی را جماعت کرده باشند. اصل در نماز های نفلی تنها گذاری است و جماعت نیست. نماز آفتاب گرفتگی مانند نماز های نفلی دیگر در اوقات مکروهه خوانده نمی شود.

12: سجده السهو: در موارد از جمله: در جای بنشیند که مناسب نشستن نباشد، بلند قرائت کند در رکعات که بلند خوانده نمی شود، آهسته قرائت کند در رکعات که بلند خوانده میشود، فراموش کردن تشهد، دعای قنوت، تکبیرات عیدین، یا در عین فرض چیزی اضافه و یا کم کردن، در غیر محل سلام، سلام دادن در این صورتها سجده سهو لازم میگردد.

پیشنهادات:

1. تحقیق کتب فقهی در مذهب احناف و مذاهب دیگر به اساس منهجی که بنده به تحقیق پرداخته و یا منهج بهتر از آن.
2. تحقیق متباقی ابواب کتاب (الإختیار لتعلیل المختار)
3. ترجمه و توثیق مسائل سایر کتاب های فقهی در تمام مذاهب
4. شرح و بیان کلمات و اصطلاحات کتب فقهی در تمام مذاهب
5. توحید سازی و یکجا نمودن تمام ابواب کتب فقه احناف مخصوصاً کتاب الإختیار لتعلیل المختار به زبان های ملی کشور (دری و پشتو).

فهرست منابع و مصادر

القرآن الكريم

1. أبو داود، سنن أبي داود، باب ما جاء في الدعاء لرب، دار الفكر.
2. الدارمي، عبدالله بن عبدالرحمن أبو محمد، سنن الدارمي، تحقيق: فواز أحمد زمرلي، خالد السبع العلمي، الطبعة الأولى، 1407، دار الكتاب العربي - بيروت.
3. القزويني، إمام الحافظ أبي عبدالله محمد بن يزيد ابن ماجه رحمه الله، سنن ابن ماجه، طبع دوم: (1402هـ)، الناشر: مكتبة البشري.
4. أبو داود، سنن أبي داود، سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: 275هـ)، المحقق: محمد محيي الدين عبد الحميد، المكتبة العصرية، صيدا - بيروت.
5. المرغيناني، الهداية شرح بداية المبتدى لشيخ الاسلام برهان الدين مع نصب الراية تخريج أحاديث الهداية للعلامة جمال الدين الزيلعي اعتنى بهما ايمن صالح شعبان، نصب الراية، باب نصب الراية.
6. الموصلي، عبد الله بن محمود بن مودود الموصلي البلدحي، مجد الدين أبو الفضل الحنفي، متوفى (683هـ) الاختيار لتعليل المختار، تاريخ النشر: (1356هـ 1937م)، الناشر: مطبعة الحلبي، القاهرة (وصورتها دار الكتب العلمية - بيروت، وغيرها).
7. ابن سيده، ابوالحسن علي بن اسماعيل النحوي، المخصص، طبع اول، سال: (1417هـ)، مطابق 1993، الناشر: دار احياء التراث العربي.
8. البابر تي، محمد بن محمد بن محمود، أكمل الدين أبو عبد الله ابن الشيخ شمس الدين ابن الشيخ جمال الدين الرومي، (المتوفى: 786هـ) العناية شرح الهداية، بدون طبعة وبدون تاريخ دار الفكر.
9. أبو الحسن برهان الدين، علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني، (المتوفى: 593هـ) متن بداية المبتدي في فقه الإمام أبي حنيفة، الناشر: مكتبة ومطبعة محمد علي صبح - القاهرة.
10. الزبيدي، محمد بن محمد بن عبدالرزاق، تاج العروس، دار الهداية.
11. الجرجاني، علي بن علي الزين الشريف، التعريفات، اول، طبع اول، سال: (1403هـ)، مطابق (1983م)، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان.
12. ابن خزيمة، أبوبكر محمد بن إسحاق بن خزيمة بن المغيرة بن صالح بن بكر السلمي، متوفى (311هـ)، صحيح ابن خزيمة، المحقق: د. محمد مصطفى الأعظمي، الناشر: المكتب الإسلامي - بيروت.

13. البستي، محمد بن حبان بن أحمد أبو حاتم التميمي، **صحيح ابن حبان**، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، الطبعة الثانية، 1414 - 1993، مؤسسة الرسالة - بيروت.
14. المطرزي، ناصر بن عبد السيد أبي المكارم ابن علي، **ابو الفتح**، برهان الدين الخوارزمي، **المغرب في الترتيب المعرب**، (ب، ت)، دار الكتاب العربي.
15. التهانوي، محمد بن علي ابن القاضي محمد حامد بن محمد صابر الفاروقي الحنفي، **موسوعة كشاف اصطلاحات الفنون و العلوم**، طبع اول، سال: (1996م)، مكتبة لبنان ناشرون، بيروت.
16. الحنفي، قاسم بن عبدالله بن امير علي القونوي الرومي، **انيس الفقهاء في تعريفات الالفاظ المتداوله بين الفقهاء**، طبع: (2004م-1424هـ)، محقق: يحيى حسن مراد، ناشر: دارالكتبة العلمية.
17. الإفريقي محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي، **لسان العرب**، متوفى: (711هـ)، طبع سوم: سال (1414)، دار صادر- بيروت.
18. العيني، المؤل أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابي الحنفي بدر الدين، متوفى (855هـ)، **البنية شرح الهداية**، الطبعة: الأولى، (1420هـ-2000م)، دارالكتبة العلمية - بيروت، لبنان.
19. الجزري، أبو السعادات المبارك بن محمد، **النهاية في غريب الحديث والأثر**، باب الحاء مع الراء، بيروت، (1399هـ-1979م)، المكتبة العلمية.
20. الزبيدي، محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، أبو الفيض، الملقب بمرتضى، **تاج العروس من جواهر القاموس**، دار الهداية.
21. الزحيلي، د. محمد مصطفى، **القواعد الفقهية وتطبيقاتها في المذاهب الأربعة**، قاعده (27)، درء المفاصد أولى من جلب المنافع، الطبعة: الأولى، (1427هـ-2006م)، الناشر: دار الفكر - دمشق.
22. الإفريقي، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي، متوفى: (711هـ)، **لسان العرب**، الطبعة: الثالثة، (1414هـ)، دار صادر- بيروت.
23. التويري، محمد بن ابراهيم بن عبدالله، **مختصر الفقه الإسلامي في ضوء القرآن والسنة**، طبع: 11، سال: (1431هـ، 2010م)، دار أصدقاء المجتمع، المملكة العربية السعودية.
24. العيني، ابو محمد محمود بن احمد بن موسى بن احمد بن حسين الغيتابي، بدر الدين، متوفى (855هـ)، **البنية شرح الهداية**، طبع: اول، سال: (1420هـ-2000م)، دار الكتبه العلمية، بيروت - لبنان.

25. السرخسى، محمد بن احمد بن ابى سهل شمس الائمة، **المبسوط**، متوفى: (483هـ)، طبع: بدون طبع، (1414هـ 1993م)، دار المعرفة- بيروت.
26. السمرقندى، محمد بن احمد بن ابى احمد، ابوبكر علاء الدين، متوفى: (540هـ)، **تحفة الفقهاء**، طبع دوم: (1414هـ)، (1994م)، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان.
27. آن دوزى، رينهارت بيتر، متوفى: (1300هـ)، **تكملة المعاجم العربية**، طبع اول: (1979-2000م)، وزارة الثقافة والإعلام، الجمهورية العراقية.
28. الزبيدي، محمد بن محمد بن عبدالرزاق، أبو الفيض، الملقب بمرتضى، **تاج العروس من جواهر القاموس**، الناشر دار الهداية.
29. ابو حبيب، ديسعدى، **القاموس الفقهي لغة واصطلاحا**، الطبعة الثانية (1408هـ 1988م)، دار الفكر. دمشق - سورية.
30. الجزيرى، عبدالرحمن بن محمد عوض، متوفى: (1360هـ)، **الفرقه على المذاهب الأربعة**، الطبعة: الثانية، (1424هـ 2003م)، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان.
31. الحنفى، قاسم بن عبد الله بن أمير علي القونوي الرومي، متوفى (978هـ)، **أنيس الفقهاء في تعريفات الألفاظ المتداولة بين الفقهاء**، المحقق يحيى مراد، الطبعة، (2004م-1424هـ)، دار الكتب العلمية.
32. المطرزي، ناصر بن عبد السيد أبى المكارم ابن على، أبو الفتح، برهان الدين الخوارزمي، **المغرب فى ترتيب العرب**، متوفى: (610هـ) الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ، دار الكتاب العربي.
33. العينى، أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين، متوفى: (855هـ)، **عمدة القاري شرح صحيح البخاري**، دار إحياء التراث العربي - بيروت.
34. الهروي، علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا، **مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح**، الطبعة: الأولى، (1422هـ 2002م)، دار الفكر، بيروت - لبنان.
35. الزحيلي، د. محمد مصطفى، **القواعد الفقهية وتطبيقاتها في المذاهب الأربعة**، قاعده: 280، الطبعة: الأولى، (1427هـ-2006م)، الناشر: دار الفكر دمشق.
36. التهانوي، محمد بن علي ابن القاضي محمد حامد بن محمد صابر الفاروقى الحنفى، متوفى (1158هـ)، **موسوعة كشاف اصطلاحات الفنون والعلوم**، الطبعة: الأولى (1996م)، مكتبة لبنان ناشرون - بيروت.

- 37.** الرازي، زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي، متوفى (666هـ)، **مختار الصحاح**، الطبعة: الخامسة، (1420هـ/1999م)، المحقق: يوسف الشيخ محمد، المكتبة العصرية، الدار النموذجية، بيروت - صيدا.
- 38.** البغوي، الحسين بن مسعود، **شرح السنة للإمام البغوي**، باب الركعتين بعد العشاء، الطبعة الثانية، المكتب الإسلامي، (1403هـ/1983م)، دمشق - بيروت.
- 39.** السرخسي، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة، متوفى: (483هـ)، **المبسوط**، باب الصلاة الكسوف، بدون طبعة، (1414هـ-1993م)، دار المعرفة - بيروت.
- 40.** ابن التركماني، علاء الدين علي بن عثمان المارديني، أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي، **الجواهر النقي: 77-** باب كراهية مبايعة من أكثر، الطبعة: الأولى (1344هـ)، مجلس دائرة المعارف النظامية الكائنة في الهند ببلدة حيدر آباد.
- 41.** الزيلعي، عثمان بن علي بن محجن البارعي، فخر الدين الحنفي، متوفى (743هـ)، **تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق وحاشية الشلبي**، باب سجود التلاوة، الطبعة: الأولى، (1313هـ)، المطبعة الكبرى الأميرية - بولاق، القاهرة.
- 42.** الزحيلي، د. محمد مصطفى، **القواعد الفقهية وتطبيقاتها في المذاهب الأربعة**، قاعده: 188، الطبعة: الأولى، (1427هـ/2006م)، دار الفكر - دمشق.
- 43.** بخارى، **صحيح البخارى**، باب دعاؤكم إيمانكم، طبعة: أولى (1422هـ)، محقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، دار طوق النجاة.
- 44.** ترمذي، الجامع الكبير، **سنن الترمذي**، باب ما جاء في مواقيت الصلاة عن النبي صلى الله عليه وسلم، سال طبع: (1998م)، دار لغرب الإسلامى - بيروت.
- 45.** جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي، **التحقيق في أحاديث الخلاف**، مسألة سجدة ص شكر و عنه و أنها من سجود، الطبعة: الأولى، (1415)، متوفى: (597هـ)، دار الكتب العلمية، بيروت.
- 46.** حسن عز الدين بن حسين بن عبد الفتاح أحمد الجمل، مخطوطة الجمل - **معجم وتفسير لغوي لكلمات القرآن**، الطبعة: الأولى، (2003 - 2008م)، الهيئة المصرية العامة للكتاب، مصر.

47. حنفي، المحيط البرهاني في الفقه النعماني فقه الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه، فصل الرابع عشر في التراويح و الوتر مسائل التراويح تشتمل على أنواع، الطبعة: الأولى، (1424هـ-2004م)، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان.
48. زيدان، د. عبدالكريم، الوجيز في اصول الفقه، طبع جديدة، سال: (2004م)، صنعاء، ناشر: مكتبة فاروقيه.
49. زركشي، أبو عبد الله بدر الدين محمد بن عبد الله بن بهادر، المنثور في القواعد الفقهية، تكرار الأذان، الطبعة: الثانية، 1405هـ - 1985م، وزارة الأوقاف الكويتية.
50. سمرقندي، تحفة الفقهاء، باب افتتاح الصلاة، طبعة: الثانية، (1414هـ-1994م)، دارالكتب العلمية، بيروت - لبنان.
51. شمس الأئمة، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (المتوفى: 483هـ)، المبسوط، الطبعة: بدون طبعة، تاريخ النشر: 1414هـ-1993م، دار المعرفة - بيروت.
52. عمر، د.احمد مختار عبدالحميد، طبع اول: سال (1429هـ-2008م)، معجم اللغة العربية المعاصرة، متوفى: (1424هـ)، بمساعدة فريق عمل، عالم الكتب.
53. عبدالحميد عمر، د أحمد مختار، معجم اللغة العربية المعاصرة، متوفى: (1424)، طبع اول، سال: 1429هـ، 2008م، الناشر: عالم الكتب.
54. عيسي، الكتاب المصنف في الأحاديث والآثار، طبعة الأولى، 1409، مكتبة الرشد - الرياض.
55. غيتابي، البناية شرح الهداية، باب مواقيت الصلاة، طبعة الأولى، (1420هـ-2000م)، دارالكتب العلمية - بيروت، لبنان.
56. فوري، كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال، متوفى: (975هـ) محقق: بكري حياني - صفوة السقا، طبع پنجم: (1401هـ-1981م)، الناشر: مؤسسة الرسالة.
57. قنبيي، محمد رواس قلججي حامد صادق، معجم لغة الفقهاء، الطبعة: الثانية، (1408هـ-1988م)، دار النفائس للطباعة والنشر والتوزيع.
58. مسلم، صحيح مسلم، باب توفيره صلى الله عليه وسلم، دار إحياء التراث العربي - بيروت.
59. محمد نجار، حامد عبدالقادر، احمد الزيات، ابراهيم مصطفى، المعجم الوسيط، تحقيق اللغة العربية، دارالنشر: دار الدعوة.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:
پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته
و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af